

Incursiune în fascinanta lume a bibliologiei

*Acad. Prof. Dr. Berdj Așgian
Târgu Mureș*

Încă din cele mai vechi timpuri ale istoriei cunoscute, marile personalități ale epocilor – care și ei aveau nevoie de informații – își creau biblioteci, adică își formau colecții de date clasate într-o anumită ordine, care să le fie de folos în diferite scopuri.

Bibliotecile din Antichitate erau situate de obicei în vecinătatea templelor, iar mai târziu, în Evul Mediu, în scriptoriile mănăstirilor, unde călugării caligrafi concepeau și înfăptuiau manuscrisele pe foi de papirus sau de pergament.

Cea mai veche bibliotecă cunoscută, și din care s-a mai păstrat o parte, este **Colecția de tăblițe de cărămidă arsă** descoperită de către arheologul asiolog englez Austin-Henry Layard în anul 1849 în ruinele orașului Ninive, fosta capitală a statului asirian, în arealul actualei localități Kujundjik, situată pe malul drept al fluviului Tigru, vizavi de orașul Mosul, capitala Kurdistanului Irakian; aceste tăblițe au fost găsite sub dărâmăturile palatului regelui Asurbanipal, care a domnit în Asiria timp de 43 de ani, în perioada 669-626 a.Chr.

Din Antichitate sunt mai bine cunoscute bibliotecile din Alexandria, Pergam, Ierusalim și biblioteca Matenadaran din Erevan.

Biblioteca din Alexandria a fost înființată de către Ptolemeu Soter, unul dintre cei mai străluciți generali ai lui Alexandru Macedon care, după moartea suveranului, a fost guvernator al Egiptului timp de 17 ani (323-306 a.Chr.) și apoi rege al acestei țări timp de 21 de ani (306-285 a.Chr.); urmașii săi, care au constituit dinastia ptolemeilor, au domnit timp de 255 de ani, până în anul 30 a.Chr., când Egiptul a fost cucerit de către Caius Iulius Caesar, devenind provincie romană.

În tot acest timp de aproape trei secole, urmașii lui Ptolemeu Soter s-au îngrijit de bibliotecă, care ajunsese să dețină aproximativ 700.000 de volume – în suluri de papirus și pergament – constituind cel mai mare depozit al gândirii elenistice de la Homer până la Aristotel!

De-a lungul timpurilor, Biblioteca din Alexandria a suferit efectul devastator al mai multor incendii; a ars parțial, pentru prima dată, în anul 47 p.Chr. A fost reconstituită, apoi din nou lezată parțial în anul 390, pentru ca arderea ei, totală și definitivă, să aibă loc în anul 641, când Egiptul a fost cucerit de către arabi. Conducătorul acestora l-ar fi întrebat pe stăpânul său, califul Omar I Ibn-al-Khattab din Bagdad (cel care stabilise data Hegirei ca fiind anul 622, ca an de început al calendarului musulman), ce să facă cu faimoasa bibliotecă. Răspunsul lui Omar ar fi fost drastic: *„Dacă cele scrise acolo sunt conforme cu Coranul, ele sunt inutile și trebuie distruse. Dacă sunt contrare Coranului, înseamnă că sunt dăunătoare și – de asemenea – trebuie distruse!”* Slujitorul s-a conformat și datele existente spun că manuscrisele ar fi ars timp de două luni, acoperind orașul cu un fum gros și negru, transformând astfel în scrum, cenușă și zgură cea mai mare și mai valoroasă bibliotecă a Antichității!

Biblioteca din Pergam a fost înființată în secolul III a.Chr. de către regele Attal I, care a domnit timp de 44 de ani, în perioada 241-197 a.Chr., și îmbogățită de succesorii acestuia, ajungând să dețină peste 200.000 de volume în suluri manuscrise.

Orașul Pergam era capitala provinciei Mysia, situată în nord-vestul Asiei Mici, în vecinătatea Mării Egee, precum și a teritoriului stăpânit cândva de puternica și măreața cetate a Troiei. Orașul Pergam ființează și în zilele noastre în Turcia, în același areal, sub denumirea de Bergama. Pergamul antic a fost renumit, în primul rând, pentru valoarea bibliotecii sale; în al doilea rând, pentru faptul că meșteșugarii săi au inventat **pergamamentul** – din piele netăbăcită de asin, care a înlocuit foile de papirus pentru scrierea manuscriselor; în al treilea rând, pentru faptul că pergamezii l-au sprijinit, material și cu puterea brațelor, pe regele Priam al Troiei în războiul acestuia cu aheii.

Biblioteca din Ierusalim a fost înființată în secolul V a.Chr. pe lângă marele templu din acest oraș sfânt.

Se știe din istorie că regele chaldeo-babilonian Nabucodonosor – care a domnit în perioada 605-562 a.Chr. – a cucerit Iudeea, a dărâmat cetatea Ierusalimului și i-a adus pe evrei în robie. Despre acest fapt se vorbește și în cartea a 16-a a Vechiului Testament (capitolul 9, paragrafele 26-27) unde se specifică faptul că această ducere în robie a constituit o pedeapsă de la Dumnezeu și s-a datorat mișeliilor comise de evrei!

Se mai știe de asemenea, că următorii trei regi ai imperiului persan, și anume Cyrus al II-lea cel Mare (559-530 a.Chr.), Darius I al lui Istaspe (522-486 a.Chr.) și Artaxerses al II-lea (404-359 a.Chr.), toți trei din dinastia ahemenizilor, au contribuit la refacerea Marelui Templu, la înființarea și dezvoltarea bibliotecii și la stabilirea și restatornicirea legilor lui Moise, ordonate acestuia de către Domnul Dumnezeu poporului lui Israel!

Regele Artaxerses al-II-lea a contribuit în largă măsură la ducerea la bun sfârșit a acestor țeluri, prin faptul că a însărcinat cu îndeplinirea lor pe doi învățați evrei de la curtea sa, și anume pe Ezra (sau Ezdras) și pe Neemia (sau Nehemias). Dacă despre Biblioteca din Ierusalim există date istorice foarte puține, mai multe informații sunt furnizate despre acești doi cărturari de către Biblie. Într-adevăr, în Vechiul Testament, cărțile 15, respectiv 16, sunt dedicate acestor două personaje. În acest sens, în cartea 15, capitolul 1, pagina 2, se spune că, în urma unei intervenții divine, regele Cyrus al II-lea cel Mare a hotărât reconstruirea Casei Domnului din Ierusalim și înființarea bibliotecii din acel oraș, anexată templului.

În acest scop, el a eliberat din sclavie 42.360 evrei, plus 7.337 robi și roabe ale acestora, i-a încărcat cu daruri și bani și i-a trimis în Iudeea pentru aceste țeluri, fapt pomenit și în cartea 16-a din Vechiul Testament, capitolul 7, paragrafele 66-67. Este scris de asemenea, în cartea 15-a, capitolul 6, pagina 14, că reclădirea cetății Ierusalimului, a zidurilor ei, a fost efectuată în timpul domniei celor trei regi ahemenizi și că Marele Templu a fost terminat în anul 515 a.Chr.

Ezra, căruia îi este dedicată cartea 15-a din Vechiul Testament, era medic și preot evreu, foarte priceput în Legea lui Moise (capitolul 7, pagina 6). Pe lângă sarcinile de constructor, Ezra a restabilit în Iudeea ierarhia sacerdotală, a restatornicit celebrarea regulată a cultului lui Dumnezeu, a alungat din cetate femeile străine de neamul evreesc și i-a pedepsit pe evreii care se căsătoriseră și aveau copii cu acestea (capitolul 10, pagina 19), fapt despre care se vorbește și în cartea 16-a (capitolul 13, paragrafele 25-26-27). De asemenea, Ezra a înlocuit vechea scriere ebraică cu un alfabet mai eficient.

Pentru toate aceste restaurări, adunarea rabinilor l-a denumit pe Ezra ca fiind „*Prințul Tanaitelor*”, adică un conservator al Vechilor Tradiții!

Neemia, căruia îi este dedicată cartea 16-a din Vechiul Testament, era un evreu de credință al regelui Artaxerses al II-lea, la curtea căruia

(reședințele de la Susa și Babilon) ajunsesse să dețină funcția de *pabarnic*. Când regele l-a trimis în Iudeea pentru a-l sprijini pe Ezra în îndeplinirea misiunii acestuia, Neemia a fost investit cu funcția de guvernator al Ierusalimului, având deci în mâinile sale atât puterea armată și cea legiuitoare, cât și puterea financiară, necesare marilor țeluri trasate de curtea regală din Babilon, pentru restaurarea vechilor obiceiuri civile și religioase în Iudeea. În acest sens, înființarea și dezvoltarea Bibliotecii din Ierusalim pe lângă Marele Templu, adunând la un loc toate manuscrisele existente în țară, a constituit un eveniment cultural de cea mai mare importanță!

Dacă despre biblioteca din Ierusalim datele istorice sunt sărace, despre **Biblioteca Matenadaran din Erevan** informațiile sunt mai numeroase. Această bibliotecă a fost înființată în decursul secolului al V-lea p.Chr. după introducerea creștinismului – în anul 301 – ca religie de stat în Armenia, și după inventarea de către marele învățat Mesrob Maștot a alfabetului armenesc, în anul 405, care a înlocuit vechea scriere cuneiformă, arameică, existentă până atunci în teritoriul Urartu.

Biblioteca a fost înființată pe lângă catedrala patriarhală din Ecimiadin, centrul religios al tuturor armenilor, și a funcționat acolo până în anul 1939 când, din motive de securitate, a fost mutată la Erevan, într-o clădire monumentală, construită special în acest scop. De-a lungul secolelor, s-au adunat la Biblioteca Matenadaran un număr de peste 25.000 cărți manuscrise, peste 150.000 documente legate de istoria politică, culturală și socială a Armeniei, precum și un număr impresionant de volume tipărite, dintre care, peste 900 sunt incunabule.

Pot preciza că prima carte tipărită în limba armeană și cu litere armeneste a fost publicată în anul 1512 și este o „*Carte de rugăciuni*”, fiind interesant de remarcat faptul că, pe teritoriul românesc, primele cărți tipărite au fost efectuate de ieromonahul Macarie tot în anul 1512, acestea fiind „*Evangeliarul*”, „*Octoiubul*” și „*Liturghierul*”. Acest fapt nu constituie singura similitudine dintre istoria și cultura poporului român și cele ale poporului armean!

Manuscrisele din Antichitatea armeană erau efectuate în scriptoriile celor peste 1500 de mănăstiri armeneste ale țării, până în secolul V ele fiind scrise pe foi de papirus, apoi, până în secolul X pe foi de pergament, preparate după metoda pergameză din piele netăbăcită de asin, iar după secolul X pe hârtie pergament, adică hârtie impermeabilă pentru aer și apă.

Cel mai vechi manuscris armenesc care nu are lipsuri este o „*Evanghelie*” datată din secolul VII d.Chr.

Biblioteca Matenadaran din Erevan mai este valoroasă din încă două motive:

1) Pentru faptul că numeroase dintre cărțile bisericești sunt împodobite cu minunate miniaturi policrome, care scot în evidență măiestria călugărilor caligrafi și pictori miniaturişti, miniaturi care datează încă din secolul VI. De valoare deosebită sunt „*Evanghelia din Ecimiadzin*” și „*Evanghelia catoligosului*”, ambele din secolul X, și „*Evanghelia din Mughni*”, datând din secolul XI. 2) În bibliotecă se găsesc copii în limbile originale sau traduceri în limba armeană, efectuate manuscris de călugări erudiți, care cutreierau bibliotecile din centrele culturale ale epocii, deosebit de vizitată fiind biblioteca din Alexandria. Cum bine se știe, acest monument al culturii elenistice a fost distrus în întregime în anul 641! Numeroase copii și traduceri din volumele acestei biblioteci se află însă și azi în biblioteca Matenadaran din Erevan, unele dintre ele constituind unicele exemplare existente. Acest fapt justifică prezența în acest locaș de cultură a numeroși cercetători din toată lumea, care găsesc acolo ceea ce nicăieri în altă parte a lumii nu se mai află!

Biblioteci existau și în Grecia antică; în afara colecțiilor particulare ale marilor personalități politice și culturale cum au fost Demostene, Solon, Temistocle, Euripide, Aristotel, Hipocrate etc., existau și biblioteci publice, cea mai veche dintre acestea fiind aceea înființată de tiranul Pisistrate, care a domnit în Atena în perioada 560-527 a.Chr. După cucerirea Greciei antice de către romani, numeroase biblioteci au fost transportate la Roma. Astfel, generalul Paulus Emilius a dus biblioteca regilor Macedoniei, generalul Lucius Sylla pe cea a lui Apelicon, generalul Licinius Lucullus a dus biblioteca regilor din Pont etc.

Și la Roma au fost înființate biblioteci publice, după modelul grecesc. Astfel, împăratul Octavian Augustus (care a domnit în perioada 27 a.Chr.-14 p.Chr.) a înființat două asemenea biblioteci, una la porticul Octaviei și cealaltă la Palatin. O bibliotecă publică a deschis și Asinius Pollion, în anul 29 p.Chr. Se mai știe că în secolul IV p.Chr. la Roma funcționau 29 de biblioteci publice.

Celelalte biblioteci publice au urmat și ele exemplul capitalei; astfel, scriitorul Pliniu cel Tânăr a înființat o asemenea bibliotecă în orașul Como, în decursul secolului II p.Chr.

În Evul Mediu bibliotecile se înființau mai ales în cadrul mănăstirilor, unul dintre cei ce au inițiat această acțiune printre călugării Occidentului fiind și scriitorul și politicianul roman Magnus Aurelius Cassiodorus, care a trăit în perioada 468-552 p.Chr. În acest sens, au devenit vestite bibliotecile mănăstirilor Bobbio, Monte Casino, Saint-Gall, Cluny, Fleurry-sur-Loire etc.

S-au format și biblioteci private cum au fost cea a poetului Francesco Petrarca, cea a lui Isidor din Sevilla, bibliotecile regilor Franței, ai Angliei și ai Aragonului, al regelui Ioan cel Bun, al împăratului Carol Quintul și al fratelui acestuia, ducele de Berry, biblioteca ducilor de Burgundia, biblioteca lui Dimitrie Cantemir, a lui Neagoe Basarab și cea a lui Constantin Brâncoveanu etc.

Papii au avut dintotdeauna biblioteci. Fondatorul **Bibliotecii Vaticanului** a fost papa Nicolae al V-lea, al cărui pontificat acoperă perioada 1447-1455, și cam în acea perioadă s-au format și o serie de biblioteci publice atașate instituțiilor religioase, prima dintre ele fiind înființată la Florența de către umanistul Niccolo Niccoli la mănăstirea Camaldulelor, în ultimul an al vieții sale (1364-1437).

Se cuvine acum să mă refer puțin și la bibliotecari. În acest sens, erau vestiți cei care se ocupau cu sistematizarea, conservarea, aprecierea și valorificarea manuscriselor Bibliotecii din Alexandria, omologii bibliologilor și biblioteconomiștilor din instituțiile similare ale zilelor noastre.

La Roma, bibliotecarii au fost mult timp sclavii și libertii cu învățătură, și care purtau denumirea de *librarii*, denumirea latină a cuvântului „carte” fiind acela de „liber, libris”.

În mănăstirile Evului Mediu bibliotecarii reprezentau personaje importante și purtau denumirea de *custos librorum*, adică de „păzitori ai cărților”.

Adeseori, funcția de bibliotecar era încredințată unor literați, pentru a li se putea asigura astfel o pensie mascată!

Din istoria bibliotecarilor au rămas cu nume notorii Anastase, bibliotecarul curții imperiale a Romei; Gilles Malet, bibliotecarul

împăratului Carol Quintul; Bartolomeo Platina, bibliotecarul Vaticanului din secolul XV-lea, în decursul domniei papei Pius al II-lea; Guillaume Budé, bibliotecarul curții regale a Franței în decursul secolului XVI-lea, în timpul domniei regelui Francisc I de Valois etc.

În prezent, corpul bibliotecarilor este format numai din personal tehnic de specialitate, cu studii specifice! Apar regulat reviste de profil („Revue des bibliothèques”, „Zentralblatt für Bibliothekenverein” etc.), sunt constituite asociații profesionale și tehnice ale bibliotecarilor, sunt organizate periodic congrese naționale și internaționale, care reunesc pe cei interesați de problematica bibliologiei și biblioteconomiei.

În decursul vremurilor, numeroase personalități politico-sociale, științifice și culturale au demonstrat o adevărată pasiune pentru cărți, nu numai în sensul colecționării lor ci, mai ales, pentru a se instrui și/sau delecta cu conținutul lor, dovedindu-se astfel a fi niște veritabili bibliofili. Putem cita, în acest sens, din Antichitate pe Caius Terentius Varro, om politic și general roman (secolul I a.Chr.), Titus Pomponius Atticus, literat și om de cultură roman (secolul I a.Chr.), prieten apropiat al lui Marcus Tullius Cicero, orator, filozof, scriitor și consul roman (secolul I a.Chr.), de asemenea un mare bibliofil, cel care a demascât conjurația lui Lucius Sergius Catilina împotriva Senatului, în anul 63 a.Chr.

Din Evul Mediu sunt cunoscuți ca bibliofili împătimiți Richard de Burry în Franța și Robert Cotton în Anglia. Din secolele XVI-XVII au rămas celebri pentru pasiunea lor bibliofilă Jerôme Bignon, magistrat și erudit parizian, Mathieu Molé, președintele Parlamentului francez în anii 1584-1586, cardinalul Jules Mazarin, regent al Franței după moartea regelui Ludovic al XIII-lea și copilăria regelui Ludovic al XIV-lea, și Jean-Baptist Colbert, ministru de finanțe al Regelui-Soare.

În secolul XVIII erau vestiți bibliofili Jean Buraeus, rentier din Anglia și baronul Robert-Jacques Turgot, ministru de finanțe al Regelui Ludovic al XVI-lea.

Trăind în Franța secolului XIX erau renumiți ca bibliofili Jean-Jacques Brunet, Antoine Boulard, Ambroise Didot și Charles Nodier, iar din Anglia bibliofilul Charles Dibdin, precum și alții, mai mult sau mai puțin cunoscuți, îndeobște oameni bine educați și înstăriți, aparținători ai clasei burgheze.

În încheiere, mă voi referi la conținutul semantic a 9 dintre cei 23 de termeni care fac parte din familia cuvântului „*biblion*”.

Bibliologia este știința care se ocupă cu studiul cărții ca fenomen al vieții socio-culturale, ea tratând despre istoria, tehnica alcătuirii, răspândirea și conservarea cărților.

Bibliografia este o ramură a bibliologiei care se ocupă cu descrierea, aprecierea, sistematizarea și răspândirea publicațiilor, în scopul folosirii lor de către cititori. Ea mai semnifică însă și: a) totalitatea cărților și articolelor consultate pentru redactarea unei lucrări; b) totalitatea operelor unui autor; c) carte care cuprinde repertorii bibliografice și d) publicație periodică ce cuprinde titlurile recent apărute.

Bibliomania denotă existența unei pasiuni excesive pentru cărți.

Bibliolatria înseamnă de asemenea existența unei afecțiuni exagerate și bolnăvicioase pentru cărți, dar mai semnifică și legătura prea fidelă și fanatică pentru textele biblice.

Biblioterapia semnifică traterea anumitor boli nervoase prin intermediul unor lecturi adecvate.

Bibliblatria constituie arta de restaurare a cărților deteriorate.

Bibliognozia semnifică cunoașterea cărților, a istoriei lor, a valorii conținutului și a prețului lor.

Bibliomancia constituie o formă de divinație, adică de ghicire a viitorului, și este repudiată de toate cultele religioase. Se practică deschizând la întâmplare Biblia, Evanghelia, Coranul sau Talmudul și, fixându-se pe anumite pasaje, se conchide la viața prezentă și cea viitoare a solicitatorului.

Bibliotaful este partea specială și rezervată a unei biblioteci unde sunt păstrate cărțile deosebit de prețioase, precum și cele care nu sunt date la cititori. Termenul de bibliotaf mai indică însă și pe cel care nu dă nimănui cărțile sale, ci le ascunde în rafturile dulapurilor bibliotecii sale personale.

Ca o ultimă idee, aș vrea să mai spun că, după părerea mea, atâta vreme cât vor mai exista persoane care să scrie cărți și oameni care să le citească și să învețe din ele, Soarta omenirii și Viitorul Terrei nu sunt în pericol real!

Incursion into the Fascinated World of Bibliology

Abstract

The necessity of being informed, educated and cultivated was the reason for creating the first collections of writings. The human history confirms the existence of such collections even during the ancient times, long before Christ. The most famous ancient libraries are: **The Collection of Plates from Burnt Bricks**, discovered by the English archaeologist Austin-Henry Layard in 1848 at Nineveh and considered to be the oldest library of the world; the **Library from Alexandria**, created by Ptolemy Soter in the 4th century B.C.; the **Library from Pergam**, in the 3rd century B.C.; the **Library Matenadaran from Erevan**, in the 5th century A.C.

During the Middle Ages libraries are considered to be more and more important and they are organized on scientific bases by specialists. The history of books knows a large number of librarians, educated persons, who have dedicated their lives to culture, writings and libraries.

As long as people will write, there will always be people to read, take care and love books.